

a magyar népnyelv tanulmányozását is újból jobban fölkarolja. Tudományegyetemeinken és középiskolai tanárképzőinkben pedig e fontos tárgynak — mint népi és történelmi segédtudománynak is — gyakoribb, sőt állandó előadását kívánjuk.

ERDÉLYI LAJOS.

A veszprémvölgyi görög oklevél σομβώτου-ja.

A veszprémvölgyi görög oklevél szerint Szent István király a veszprémi monostornak a Duna mellett fekvő Szántó (az oklevélben: σαμτάρ, σάμταρ) falu határában egy σομβώτου nevű révet ajándékozott hét révésszel. Az oklevélben erre vonatkozólag ez van: καὶ τῷ πέραμα τοῦ σομβώτου μετὰ καὶ περάτας ἑπτὰ. GYOMLAY ezt így fordítja: „és Szomvóto révét, vele révészt is hetet“ (Szent István veszprémvölgyi donatiója II, 14, 17); CZEBE pedig A veszprémvölgyi oklevél görög szövege c. értekezésében így: „úgyszintén a szombótu-i révet hét révésszel“ (17, 30, 78). Kálmán király latin renovatiójában nincs meg a rév neve; e latin oklevélben csupán ez áll: „naulum portus cum septem naucleris“ (I. FEJÉRPATAKY, Kálmán király oklevelei 34).

A következőkben arra keresem a feleletet, milyen magyar névnek, szónak felelhet meg a görög szöveg σομβώτου-ja. Mert, hogy magyar név a σομβώτου, abban alig lehet kételkedni. Magyarinak tartja HÓMAN BÁLINT, aki benne Szántó neve ó-magy. Számταρ (vö. a gör. oklevélben: σαμτάρ, σάμταρ) alakjának a változatát keresi (A veszprémvölgyi 1109. évi oklevél hitelessége. Budapest, 1912. 5, 6. l.). Magyarinak tartja CZEBE GYULA is, mert a σομβώτου ου-jában régi magyar tövégi u hangot lát (vö. i. ért. 30); arról azonban hogy milyen magyar szónak felelhet meg a σομβώτου, nem nyilatkozik.

A σομβώτου rév nevére annak a vidéknek, ahol a mi Szántó-nk feküdt, a mai földrajzi nevek nem adnak felvilágosítást. Szántó ui. „a mai pestmegyei Tass község határában levő Pusztaszent-György helyén volt és Fehér megyéhez tartozott... A rév [pedig] azonos a későbbi Szigetfőrévvel“ (I. HÓMAN i. ért. 5); vö. 1356: Poss. Zygethfew cum portu et naulo in fluvio Danubii; 1421: Vadum in fluvio Danubii inter possessiones Zenthgeurg et Zigetfew. Zenthgeurg reue vocatum (CSÁNKI III, 351). Ném marad tehát más hátra, mint magát a σομβώτου alakot vállalni, hátha ad némi felvilágosítást arról, mi lehetett a révnek a Szent István-kori magyar neve.

Nézetem szerint a σομβώτου csupán két magyar szóval egyeztethető. Az egyik a szombat, a másik pedig a szabad.

A magy. szombat szó XII—XIV. sz.-i latin betűs szórványemlékeinkben személy- és helynévnek használva sűrűn

fordul elő (l. OklSz. *szombat* és *Szombatka*). A XIV. sz. közepéig túlnyomóan *szumbot* > *szumbat*-nak hangzott, a XIV. sz. közepétől pedig a mai napig *szombat*-nak. Ezt az általános szabályt nem rontja le az, hogy az első szótagban *o*-val hangzó alak itt-ott a nyelvjárásokban van már a XII. sz. végén (vö. 1198: *Scombot* szn., 1211: *Zombot*, *Sombot* többször, OklSz.); nem rontja pedig le azért, mert kétségtelen, hogy *szombat*-nak legrégebb *s* a XI. sz.-ban is egyedüli ó-magyar alakja csak *szumbotu* > *szumbot* lehetett.

Szent István király korában az ó-magy. *szumbotu* > *szumbot* névszóból alakult helynevet görög szokás szerint görög betűkkel a következőképpen írhatták volna: 1. $\sigma\omicron\upsilon\mu\beta\omega\tau\upsilon$ ~ $\sigma\omicron\upsilon\mu\beta\omega\tau$, 2. $\sigma\omicron\upsilon\mu\beta\omicron\tau\upsilon$ ~ $\sigma\omicron\upsilon\mu\beta\omicron\tau$, 3. $\sigma\omicron\upsilon\mu\pi\omega\tau\upsilon$ ~ $\sigma\omicron\upsilon\mu\pi\omega\tau$, 4. $\sigma\omicron\upsilon\mu\pi\omicron\tau\upsilon$ ~ $\sigma\omicron\upsilon\mu\pi\omicron\tau$. A 3. és 4. alatti írás lehetőségére vö., hogy görög szavakban az μ utáni π a $\kappa\omicron\upsilon\iota\upsilon$ -ban *s* az újjörögben *b*-nek hangzik, pl. $\epsilon\mu\pi\omicron\rho\omicron\varsigma$ olv. *emborosz* (l. PEcz VILMOS, A görög nyelv dialectusai 341).

Szent István oklevelében a rév neve $\sigma\omicron\upsilon\mu\beta\omega\tau\upsilon$. E név csak akkor lehetne az ó-magy. *szumbotu* megfelelője, ha föltesszük, hogy a görög írott alakból kimaradt az υ ; a görög név helyesen $\sigma\omicron\upsilon\mu\beta\omega\tau\upsilon$. De szabad-e ezt feltennünk? Nézetem szerint aligha.

Az ó-magy. *szumbotu* > *szumbot* köznévből először szn. lett. Szn.-i használatára a XII—XIII. sz.-ból szép számmal vannak adataink (vö. *szombat* és *Szombatka* OklSz.; Vár. Reg. 342. §.: *Zumbot*; 1198. évi okl.: *Zumbotca* JAKUBOVICH-PAIS, Ó-magy. olvasó). Az első hn.-i adatom 1238-ból való (vö. *Zumbothel* = Nagyszombat Pozsony m., l. SZENTPÉTERY, Regesta 647. sz.). A *Szombat*-, *-szombat* (vö. *Szombatfalva*, *Muraszombat* stb.) helynevek vagy hasonló személynévből valók, vagy pedig a hét szombat napjáról való elnevezések. Szn.-ből valók a következők: *Szombatfa* Vas m. CsÁNKI II, 801, LIPSZKY, Rep.; *Szombatfalva* Fogaras m., Udvarhely m., LIPSZKY Rep.; *Szombatszállása* OklSz.; *Szombattava* OklSz. Az e csoportba tartozó hn.-ek szn.-i eredetére szép példa a tőlünk elszakított zalamegyei *Szombatfa* LIPSZKY, Rep., melynek régebben *Szombatháza* neve is volt (vö. 1322: *Zumbathaza* CsÁNKI III, 112). Egy 1381. oklevélben e hely így van megnevezve: *Predium Stephani filii Zombath* CsÁNKI III, 112. A hét szombatnapjáról való elnevezések az olyan nevek, mint *Szepes-Szombat*, *Rima-Szombat*, *Szombathely*, *Nagy szombat*. HUNFALVY PÁL szerint e helyek onnan vették nevüket, hogy vásártartási joguk *szombati* napra volt adva (Magyar folyó- és helynevek: EPhK. IV, 597).

Kétségtelen mármost, hogy abban az esetben, ha a görög oklevél $\sigma\omicron\upsilon\mu\beta\omega\tau\upsilon$ szava csupán íráshiba $\sigma\omicron\upsilon\mu\beta\omega\tau\upsilon$ helyett, a rév neve csakis személynévi eredetű lehet. Magyar neve tehát Szent István idejében *Szumbotu rivi(éh)* ~ *Szumbot rivi(éh)*

lehetett. De épen a személynévi eredetben van a másik akadály. Adhatott-e t. i. a szent király az apácáknak egy révet, amely egyes emberé volt?

A görög oklevél τῷ πέραμα τοῦ σομβώτου helye sokkal könnyebben érthető, ha a σομβώτου adatban a magy. *szabad* névszót látjuk, amely az ó-magyarban *szobodu > *szobod*-nak hangzott. Összehasonlítva az ó-magy. *szobodu és a gör. oklevél σομβώτου alakját, két dolgot kell megmagyaráznunk. Az egyik, írták-e a bizánci korban az idegen nyelvi *b* hangot görög betűkkel μβ-vel; a másik, miképpen lehetséges, hogy a magy. *d* hangot a görögben τ-vel írták.

Hogy az idegen nyelvi *b* hangot a görögben a bizánci korban a β- és π-vel való jelölés mellett μβ-vel is írták, arra több példa van. GYOMLAV megállapítja, hogy a Róbert nevet a bizánciak Ρομβέρτος-nak is írták (i. ért.), nemcsak Ροπέριος-nak (l. CZEBE i. ért. 56) és Ροβέρτος-nak. MORAVCSIK GYULA közli velem, hogy Theophylaktos achridai érsek, aki a XI. sz.-ban élt, „Historia martyrii XV martyrum“ c. görög nyelvű művében egy a bolgárok előtt feltűnt népről ír, melynek nevét Ὁμβροι alakban közli (vö. MIGNE, Patrologia Graeca 126. köt.: 189B: ἔθνος τι βάρβαρον Ὁμβροι λεγόμενοι: 'valami barbár nép, melyet Ὁμβροι-nak hívnak'; uo. 200D: οἱ προσήμενοι Ὁμβροι: 'az előbb említett Ὁμβροι-ok'). Kétségtelen, amint azt MORAVCSIK hozzám írt szíves soraiban megállapítja, hogy a gör. Ὁμβροι az egyh.-szláv *obri* (több. nom.) népnév görögösítése, az egyh.-szláv *obri* pedig a m. 'avarok'. Itt tehát az egyh.-szláv *b* a görögben μβ-val van írva. Eszerint a görög oklevél σομβώτου-jában levő μβ olvasható *b*-nek.

Lehet-e azonban a σομβώτου-beli τ a magyar *d* hang jele? Azt hiszem, hogy nem lehet. Görög szavakban a κοινή-ban és az új-görög nyelvben csupán az *v* utáni τ hangzik *d*-nek, máskülönben az ó-gör. τ a középkorban is, ma is *t* hang. E szerint a κοινή-ban és az új-görögben a τέλος olv. *télosz*, de: τὸν τόπον olv. *ton dópon*, πάντοτε olv. *pándote* (l. PECZ V., A görög nyelv dialektusai 342). Ennek az *v* utáni *d* ejtésnek bizonyítéka van Konstantinos Porphyrogenetos-ban is. Szvatopluk nevét, amelyet Szvatopluk morva-szláv alattvalói *Szvětopluk*-nek mondtak, Konstantinos ugyanis Σπενδοπλόκος-nak írja (MHK. 129—30). Ez az írott alak bizonyítja, hogy a bíborban született császár görög beszédjében a nevet görög hanghelyettesítéssel ejtette.

A σομβώτου-beli τ tehát a *t* hang jele. Azt hiszem mármost, hogy az ó-magy. *szobodu > *szobod*: mai magy. *szabad*-nak volt a magyarban *t*-vel hangzó változata is. E feltevésre feljogosítanak a következő tények:

A) Több esetben tapasztaljuk, hogy az ó-magyar *-di*: mai magyar *-d* kicsinyítő képző az ó-magyar korban *-t* > *-ti*-vel váltakozik; vö. *Forcost* 'Farkasd', *Chigisti* 'Hegyesd', *Cuest*

'Kövesd', *Ruohti* 'Ravaszd' | *Paganti* ~ *Pagandi* 'Poganis, folyó' | *Forcot* 'Farkad', *Kuisfolwt* 'Kisfalud' MNy. XXIV, 116, *Cusit* 'Küsid', *Moncat* 'Munkád', *Zolgat* 'Szolgád' stb. (l. PAIS: MNy. XII, 366, SZINNYEI: NyK. XLIV, 469, JAKUBOVICH: MNy. XIX, 87, MELICH: Honf. Magyarország 48). Nem tartom lehetetlennek, hogy a *menyét* szó -*t*-je is ilyen kicsinyítő képző *d* ~ *t* (l. e szónak a *meny*-ből való származását Nyr. XXXVI, 279, XLVII, 243).

B) Több szónál tapasztaljuk, hogy mai magyar szóvégi -*t*-je eredetibb magyar -*d*-ből fejlődött, s ez a -*d* az eredeti. Néha a két alak ma is megvan, vagy legalább a nyelvtörténetből kimutatható. Ilyen példák: *pajod*, *pajód* ~ *pajot*, *pajót* 'hernyó, pondró, kukac' < vö. tót *pajed* 'ua.', cseh *pajed* 'ua.' (l. MNy. VIII, 152) | *szavatos*, *zuvat*: *szavaty*, *zavagy* < szláv *svod* < *svodъ* (l. Nyr. XXVII, 289, XXIX, 65 stb.) | *zsinat*, régibb magy. *zsinad* MNy. VIII, 152 < vö. lat. *synodus*. Hasonló adatok: *Bernát*, *Korlát* < vö. *Corrado*, *Conradus* (l. MNy. VIII, 152); *Saroltu*, *Karoldu* (l. MELICH, Honf. Magyarország 48 kk.).

Ilyen *t*-vel való alakváltozat a *szabad* szónál is kimutatható. A mai sopronmegyei Nagy- és Kisbarom középkori neve *Szabadbaran*. Erre a névre *t*-vel és *d*-vel írott alakjaink vannak: 1245: *Zobod baran* CSÁNKI III, 600 ~ 1225: *Zoboth Baran* KOVÁCS, Ind. (de: *Zobotbaran* CSÁNKI i. h.); 1431: *Zabathbaran* CSÁNKI i. h. (a KOVÁCS, Ind.-ben 1093-ból idézett *Zabathegh*-re vö. *adhat* olv. *athat*).

Azt hiszem, ezek alapján nem merész a feltevés, hogy a görög oklevél $\sigma\mu\beta\omega\tau\upsilon\upsilon$ szavában az ó-magy. *szobodu > *szobod* 'szabad' szónak -*t*-vel hangzó alakváltozata maradt reánk. A révnek tehát Szent István király korában *Szobotu ri* ~ *Szobodu ri* neve lehetett. Az összetételre vö. a *Szabadaszó*, *Szabadhegy*, *Szabadlak*-féle összetételeket (l. OklSz.).

MELICH JÁNOS.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A rokonnépek statisztikája. A Szovjetországra 1926. december 17-én megtartott általános népszámlálás a rokonnépekre vonatkozólag — a központi orosz statisztikai szemle 1927. novemberi számában közölt adatok szerint — a következő eredményt szolgáltatta (zárójelben az 1920-as adatok; vö. *Revue des Études hongroises* 1923:195—201):

Votjások	497.552	(686.049)	lélek
Cseremiszek	427.131	(300.069)	„
Zürjének	208.407	(186.878)	„
Mordvinok	1.199.690	(1.023.841)	„

B Z.